

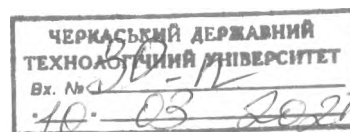
ВИСНОВОК РЕЦЕНЗЕНТА,
кандидата філософських наук, доцента
Даценко Вікторії Станіславівни,
про наукову новизну, теоретичне та практичне
значення результатів дисертації
ЦИБЕНКО Марини Олександрівни
«Буттєві модуси колективної пам'яті
та її символічні репрезентації»,
поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
за спеціальністю 033 – Філософія

Актуальність теми дослідження. Будучи глибинною основою соціокультурної ідентичності, колективна пам'ять впливає на формування суспільного консенсусу, політики пам'яті та національної ідентичності. В нашому глобалізованому світі, де всілякі культури і взаємодіють і конкурують між собою, дослідження модусів колективної пам'яті надає можливості зрозуміти механізми, через які групи мислять та конструюють своє минуле.

Філософією колективна пам'ять розглядається як міждисциплінарне поняття, яке ввібрало і поєднало елементи феноменології, герменевтики, соціології та культурології. Буттєві модуси пам'яті — це різні способи, в яких пам'ять існує або реалізується (в тому числі і через наративи, ритуали, символи), що розширює розуміння людського буття. Це має вагу та значення для розробки концептуального апарату сучасної філософії.

Символи, такі як монументи, література, мистецтво, репрезентуючи колективну пам'ять, є інструментами впливу на громадську думку та політичну мобілізацію. Тому, їх вивчення дозволяє зрозуміти, як вони формують спільні цінності і можуть бути використані для уникнення конфліктів, спричинених різним трактуванням історії.

У нашому сьогоденні, в контексті гібридних війн, інформаційних маніпуляцій та політики пам'яті, питання модусів колективної пам'яті постає надзвичайно важливим. Важливим є розуміння символічних репрезентацій

пам'яті, яке допомагає протидіяти спробам її інструменталізації для розпалювання конфліктів чи політичних маніпуляцій.

Тема відповідає сучасним запитам гуманітарних наук щодо осмислення процесів колективної пам'яті в умовах цифрової епохи, де сучасні медіа створюють нові форми репрезентації пам'яті, зокрема через віртуальні середовища, соціальні мережі та інтерактивні інструменти.

Таким чином, дослідження актуалізується як у теоретичному, так і в практичному аспектах, пропонуючи нові перспективи для аналізу складних соціальних і культурних процесів. Саме тому, актуальність обраної дисертанткою тематики дослідження не викликає сумніву.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Текст дисертації, наукові праці та ґрунтовний аналіз 268 позицій української та зарубіжної наукової літератури дозволяє констатувати, що основні наукові положення роботи, висновки і авторські додатки Цибенко М.О. є достатньо достовірними, теоретично і методично обґрунтованими.

Позитивним аспектом цієї роботи є використання різноманітних методів наукового дослідження (ст.29-30): теоретико-методологічний аналіз осмислення феномена пам'яті (для експлікації філософських смислів колективної пам'яті), аналітичний (для методологічної бази дискурсу та для подальших наукових дослідницьких пошуків та інтерпретацій), структуралістський (для окреслення пам'яті у цілісності й невичерпності форм буття та складових елементах свідомості, для виявлення ознак феноменологічних та екзистенційних аспектів колективної пам'яті, для розкриття зв'язку колективної пам'яті та ментальності, ідентичності), феноменологічно-онтологічний підхід (для розмежування між поняттями «історія» і «пам'ять»), соціологічних теорій, концепцій та методів (для опису основних функцій колективної пам'яті та її аксіологічного потенціалу), культурно-історичний (для широкофокусного прочитання виміру пам'яті, людського буття і життєдіяльності у різних модусах історичної мінливості

соціальних феноменів), метод репрезентативних постатей (для аналізу діяльності української діаспори, збірного «портрету» українського емігранта періоду 1920-1940-х років та окреслення значення духовно-культурного феномена еміграції), метод мультимодального дискурсивного аналізу (для семантичного і естетичного сприйняття творів мистецтва) та інших.

Перший розділ присвячений аналізу основних теоретико-методологічних засад вивчення колективної пам'яті. Ґрунтовно аналізуючи концентрувальний зміст праць західних дослідників, авторка наголошує на ширшому використанні цих ідей в українському дослідницькому полі та охарактеризовує багатовекторність і полідисциплінарність досліджень пам'яті в різних наукових напрямках. Також тут описано постання поліметодології та міждисциплінарного бачення соціального феномена пам'яті. Зміст та тлумачення концепцій соціальної пам'яті Цибенко М.О. зобразила в авторській таблиці 1.1. Концепт та об'єктивація форм пам'яті (ст.63). Авторкою доведено, що осмислення феномена пам'яті надає методологічні можливості до експлікації філософських смислів колективної пам'яті.

Другий розділ авторка присвячує експлікації онтологічної (с.75) та феноменологічної сутності колективної пам'яті (с.83, 86), розгляду природи людини і суспільства крізь призму соціальної теорії пам'яті (ст.90). Наголошує на тому, що феноменологічно-онтологічний (с.91-92) підхід до питань фіксації минулого дає можливість провести певне розмежування між поняттями «історія» і «пам'ять». І акцентує свою увагу на аспекті зв'язку пам'яті з сенсом людського життя в умовах культурно-цивілізаційного поступу. Для унаочнення вищезазначеного Цибенко М.О. в другому розділі зобразила три рисунки, а саме: рисунок 2.1. Фіксація досвіду у свідомості та культурному полі (с.82), рисунок 2.2. Пам'ять в структурі внутрішнього світу людини (с.87), рисунок 2.3. Взаємовплив соціального та його репрезентацій (с.105).

У третьому розділі представлено розгляд та співставлення місця і ролі пам'яті у травматичному дискурсі та духовно-культурному феномені діаспори. Дисертанткою як соціальне явище розглядається забуття (с.114). Доводиться, що існує широкофокусне прочитання виміру пам'яті, людського буття і життєдіяльності у різних модусах історичної мінливості соціальних феноменів. Акцентовано, що сукупність наслідків травматичних ситуацій і подій призводять до докорінних змін. Авторка зобразила це на Рис. 3.1. Шлях переосмислення, подолання та трансформації пам'яті про травму (с.127). Показано, як вдалося визначити збірний «портрет» українського емігранта періоду 1920-1940-х років (с.129-143) та окреслити значення духовно-культурного феномена еміграції (метод репрезентативних постатей, аналізу діяльності української діаспори).

Четвертий розділ авторка присвятила визначенню практик і способів активізації соціальної пам'яті та сфері символів (с.146,170-173) і смислів (173) як формам роботи з минулим (с.148-160). На Рис. 4.1. авторкою показані символічні форми передачі колективної пам'яті (с.162); на Рис. 4.2. зображені форми та інструменти символізації колективних модусів пам'яті (с.171). Акцент зроблено саме на соціальному контексті і питанні міжособистісних взаємодій, людського буття і спів-буття. Відзначено, що культура й мистецтво є формами і способами активізації та інституалізації зв'язків часових вимірів буття минулого, теперішнього і майбутнього. Доведено, що пам'ять як символічний ейдос, символічна реальність, дана візуально і репрезентується у вимірі культури в цілому і мистецтва зокрема.

Всі підрозділи рецензованої роботи вдало поєднані між собою і відповідають визначеній меті та поставленим завданням. Це дослідження є завершеною працею, що має цілісну композицію, наукове стилістичне наповнення та авторську манеру викладення матеріалу.

Наукова новизна одержаних результатів. В дисертаційній роботі Цибенко М.О. застосувала загальнонаукові методи аналізу і синтезу, дедукції, інтерпретаційний метод, впливові методології феноменології,

структуралізму та архетипіки, культурології, соціології, герменевтики, семіотики.

Наукова новизна одержаних в процесі дослідження результатів полягає в таких наукових доробках:

- подано інтерпретаційний аналіз фундаментальних досліджень західних учених, з метою поглиблення та уніфікації теоретико-методологічних засадничих принципів потрактування пам'яттєвого поля;
- вперше уведено до наукового обігу концепт «контекстуальної обумовленості» пам'яті як наукової інтерпретації та розширення концепту «соціальних рамок» М. Альбвакса;
- запропоновано структуралістський підхід до аналізу колективної пам'яті у загальному зв'язку колективної свідомості, ментальності та ідентичності;
- здійснено компаративний аналіз модусів буття культури, історії, традицій та пам'яті;
- актуалізовано колективну пам'ять у точці біфуркації – дискурсі травми та емігрантської ідентичності;
- уточнено та розширено зміст та межі методологічно-практичного застосування концепту (ре)конструювання «образу минулого»;
- визначено через визнання соціетальної динаміки трансгенерації травматичних подій передбачення та можливість впливу на процеси стабілізації та дестабілізації суспільства;
- окреслено позицію для подолання травмофокусованості українського суспільства практики роботи з минулим та культурною спадщиною відносити до комунікативних практик і компетенцій, що потенційно сприяють налагодженню публічного діалогу та філософії комплементарності/партисипативності колективних пам'ятей;
- обґрунтовано форми та способи символізації колективної пам'яті як трансформаційної модальності від комунікативної (пам'яті трьох поколінь) до культурної пам'яті;

- розрізнено соціальні практики меморіалізації і комеморації через феноменологічну сутність процесів збереження і відтворення пам'яті та їх зовнішньої об'єктивації.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження. Положення, висвітлені в дослідженні, мають вагомe теоретичне, методологічне та прогностичне значення. Вони можуть бути корисними для наукових досліджень у сферах філософії, історії, культурології, соціальних і політичних наук, а також у соціальній та культурній антропології. Основні ідеї, представлені у роботі, можуть знайти застосування у дослідженнях, присвячених переосмисленню минулого та культурної спадщини, вшануванню пам'яті, обміну досвідом між регіонами, країнами та культурами. Вони також можуть використовуватися в освітніх ініціативах, громадських проєктах, публічних обговореннях і організації виставкових заходів.

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати дослідження повною мірою викладені дисертанткою у чотирьох одноосібних публікаціях (що є достатньою кількістю наукових статей) у наукових фахових виданнях України категорії Б.

Достовірність та унікальність результатів дослідження підтверджується їх апробацією на тринадцяти конференціях різного рівня: Харків – 2022 р., Черкаси – 2019 р., 2020 р., 2021 р., 2023 р., 2024 р. Повнота друкованих праць, які також згадані авторкою в Додатку Д дисертації (с.224-228), надають Цибенко Марині Олександрівні можливість публічного захисту дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи. Загалом позитивно оцінюючи наукову цінність рецензованої дисертаційної роботи, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження та побажання:

1. В тексті дисертації авторка, апелюючи до наукових розвідок Я. Ассман, зауважує на понятті «культурна пам'ять» (с.59), в глосарії (с.189) крім термінів «історична пам'ять» та «колективна пам'ять» дисертантка наводить термін «культура пам'яті». На нашу думку, порівняльна термінологічна характеристика концептів «історична пам'ять» та «культурна пам'ять», які часто в сучасній науковій літературі вживаються як синоніми, артикулювали б національну ідентичність, підкресливши символізм «колективної пам'яті».

2. Дисертантка зазначає, що коли головним об'єктом аналізу стає не сама подія, а пам'ять про неї, образ, який закарбувався в учасників, що пережили подію, та її сучасників і передався нащадкам, видозмінився й трансформувався у наступних поколіннях, то мова йде про колективну пам'ять (collective memory) (с.38). Відповідно, можна констатувати, що колективна пам'ять як довготривала пам'ять суспільства, з одного боку, фіксує національну ідентичність, з іншого – формує ідеологічний фундамент. Хотілося б уточнити яку роль відіграє колективне забуття щодо так званих незручних історичних подій, що мають неоднозначну інтерпретацію і, ймовірно, можуть призвести до фальсифікації історичної події, яка сприймається не як застиглий образ, а як живе минуле.

Слід зазначити, що наявність вище сформульованих зауважень суттєво не впливає на загальний позитивний висновок стосовно того, що дисертація Цибенко М.О. є завершеним та самостійним дослідженням з достатнім рівнем наукової новизни, теоретичної та практичної значущості.

Загальні висновки. Дисертаційне дослідження ЦИБЕНКО Марини Олександрівни «Буттєві модули колективної пам'яті та її символічні репрезентації» за своїм змістом, обґрунтованістю одержаних висновків та новизною отриманих результатів відповідає чинним вимогам наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом МОН України від 31.05.2019 № 759) та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора

філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановою КМУ № 507 від 03.05.2024) і може бути рекомендоване до захисту на разовій спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 033 Філософія.

Рецензент:

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософських
і політичних наук Черкаського
державного технологічного університету

Вікторія ДАЦЕНКО

Підпис к. філос. н., доцента Вікторії Станіславівни Даценко засвідчую

Учений секретар
Черкаського державного
технологічного університету

Ірина МИРОНЕЦЬ